

Бранимир Ћирић, дипл.инж.арх.¹
Милијана Петковић Костић, дипл.инж.пејз.арх.²

КАКО ПЛАНИРАТИ ГРАДОВЕ – У СУСРЕТ ОДГОВОРНОМ УРБАНИСТИЧКОМ ПЛАНИРАЊУ

HOW TO PLAN CITIES – TOWARDS RESPONSIBLE URBAN PLANNING

РЕЗИМЕ: У прилог Лефевру: „Право на град“ > ПРАВО НА ЦЕНТАР ЈЕ ПОПЛОЧАН НОВЦЕМ / Игор Велић: „Право на град у доба капитала: Лефевр и Харви против отуђења“ / УРБАНИЗАМ ОДАВНО НИЈЕ ПИТАЊЕ СТРУКЕ – ВЕЋ ПИТАЊЕ МОЋИ / Проф. др Јован Ћирић: „Град и процес одлучивања“ > УРБАНИЗИРА ОНАЈ КО МОЖЕ ДА КУПИ ПРОСТОР

ABSTRACT: In addition to Lefebvre: „Right to the city“ > RIGHT TO THE CITY CENTER IS PAVED WITH MONEY / Igor Velic: „The right to the city in age of capital: Lefebvre and Harvey against alienation“ > URBANISM HAS LONG CEASED TO BE A MATTER OF PROFESSION – BUT MATTER OF POWER / Prof. dr Jovan Ciric: „The city and the decision-making process“ > URBANIZATION IS DONE BY THOSE WHO CAN BUY URBAN SPACE

1. УВОД

„Лефеврова³ књига *Право на град* (1968) постала је темељ савремене урбане социологије и хумане географије; то је манифест који захтева да град постане простор заједнице а не капитала. Простор је друштвени производ обликован односима моћи и отпора.

Лефевр дефинише троделну дијалектику:

- **Свакодневну праксу** (како живимо град - оно што радимо, оно што јесмо);
- **Репрезентације простора** (како га власт концептуализује – да је простор ломљив који лако гуше урбанистички планови и булдожери и апстрактни простор(и) планови власти, који моћници капитализују да би контролисали и профитирали где се сваки квадратни метар мери профитом а не животом – алат доминације);
- **Простори репрезентације** (како га сањамо - визије града – град није роб капитала већ дом заједнице, то није право да купујемо или конзумирамо већ право да учествујемо и обликујемо).

Ова троделна дијалектика су делови истог просторног организма. Свакодневне праксе су темељ – без њих нема живота у граду, репрезентације простора покушавају да их дисциплинују, да их подреде логици капитала док простори репрезентације црпе снагу из свакодневног живота, нудећи визију другачијег града.

Лефеврова филозофија дефинише капитализам кроз отуђење целокупног живота а градове у машине за профит. У капиталистичком друштву простор није резултат природног тока већ производња у интересу капитала. Простор више није сцена живота већ операциона сала капитала.

Неправда и репресија почињу код урбанисте. Град је постао поље класног рата, тихо и без пушака, али смртоносно за оне који не доносе профит.

Урбанизам одавно није питање струке – већ питање моћи⁴.

*

„Проучавајући чиниоце одлучивања и начин обликовања простора, посматрајући овај однос и дијалектички и историографски, Лефевр је уочио примарно правило овог односа да друштвени чинилац који одлучује и у чијим је рукама друштвена моћ, не да само око себе изграђује сферу друштвеног престижа (*утицаја, прим. аутора*) већ то исто па и уверљивије чини у материјалном (урбаном) простору. Овај процес и облик Лефевр назива „производњом простора“.

¹ Бранимир Ћирић, дипл.инж.арх., ЈП Завод за урбанизам Нис, ул. 7. јули бр.6, Ниш, branimir.ciric@zurbnis.rs

² Милијана Петковић Костић, дипл.инж.пејз.арх., ЈП Завод за урбанизам Нис, ул. 7. јули бр.6, Ниш, milijana.petkovic-kostic@zurbnis.rs

³ Анри Лефевр (Henri Lefebvre) француски филозоф и социолог (1901-1991)

⁴ Игор Велић, мастер инж.саобраћаја, председник Удружења Сигурне стазе и оснивач Института за урбану мобилност, Право на град у доба капитала: Лефевр и Харви против отуђења, јуни 2025. (sigurnestaze.com)

Објашњење ткања капиталистичког града и начин локације центра друштвеног одлучивања (центра моћи) и у њему концентрацију банака, пословних фирми, представништава, водећих управно-административних институција, робних кућа, хотела, а у раној фази развоја капиталистичког града и имућних друштвених слојева у средишни простор града (не више у зигурату, на форуму или чаршији, већ сада у ситију), да се објаснити, према основном правилу, да у овом историјском типу града **урбанизира онај ко може да купи градски простор**⁵.

*

„Појава различитих животно – стандардних садржаја у физичког организацији града, појава која индискретно помиче „смоквин лист“ с градске социјалне структуре, може се тумачити и објашњавати по закономерности већ уоченог (историјског) правила. По овом „правилу“, онај који одлучује („производи“ како би казао Лефевр) свој властити простор“⁶.

*

„С обзиром да се друштвени развој, друштвени односи, распоред друштвених полова моћи, садржај и квалитет људске културе итд., исписују у географском простору с математичком прецизношћу, тако се и карактер друштва и владајућих друштвених односа применом познатих научно истраживачких метода могу открити и препознати у антропогеографском простору. Другим речима, ако људско друштво из одређених разлога сопствене слабости о себи формира тенденциозну, мимикријску или неку другу искривљену слику/став, онда ову (субјективну) слику разара и своди на праву димензију управо друштвено материјално биће (пракса, географска стварност) – у горњем случају конкретна материјална стварност села и градова – дакле, она реална географска стварност у којој се сваки конкретни историјски друштвени развој најаутентичније осликава“⁷.

2. АНАЛИЗА

Општеприхваћена дефиниција урбанизма је да је урбанизам научна дисциплина, вештина и техника планирања, уређења и организације насеља (градова и села) која усклађује естетске, функционалне, хигијенске и економске потребе становника. Иза овако широко и уопштено (у теорији не нужно погрешне) дефиниције могу се крити (и крију се) суштински мимикријски елементи теорије урбанистичког планирања.

Оваква уопштена дефиниција може се тумачити са различитих суштинских филозофских и друштвених полазишта. Најбитније питање је која ћемо полазишта користити или која треба користити!

У „српској“ школи урбанизма (симплификовано говорећи) користи се (или се користио) неутрални, углавном технички, приступ планирању простора (карикирано: на толико и толико становника, у тој и тој намени, са тим и тим индексима, са таквим и таквим саобраћајем и томе прилагођене инфраструктуре, зеленила и сл.).

Овакав приступ планирању простора дефинишу и државни закони у овој области. Како су се мењале друштвене околности (друштвена уређења) тако су се мењали и законодавни оквири тако да у овом тренутку присуствујемо све бруталније дефинисаним законским одређењима капиталистичких (неолиберарних) тенденција (нпр. неограничена спратност и сл.).

У уводном делу овог рада дата су размишљања о планирању и уређењу простора са полазишта против отуђења (алијенације) урбаних простора од самих корисника, и његовог претварања у машину за остваривање профита.

Као што је поменуто, може се закључити да урбанисти постају саучесници, директни протагонисти обликовања простора у служби капитала.

Учествујући на многим стручним скуповима (пре свега везаним за просторно и урбанистичко планирање) могао сам да приметим да не постоји (или у малој мери) фундаментални приступ (готово збуњеност) учесника у приступу планирању простора.

Реагујући готово инстинктивно на различите појаве у изградњи простора, поготово у контексту негативног испољавања, често кроз објективну критику, готово по правилу, а зарад „мира у кући“, прећутно прихватамо или прилагођавамо решења у планирању простора ономе што нам друштвени моћници налажу. (Б. Ћирић⁸).

Планери урбанисти осећајући неку врсту друштвене и социјалне неправде врло често (жељећи да избегну притиске и уцене) прибегавају анализама и решењима уско сегментираним планирања и уређења простора.

Анализе и понуђена решења сегментарних делова простора (попут паркова, парковских мобилијара, посебних потреба социјалних категорија, маргинализованих делова друштва,...), често потпомогнута финансирањем из иностранства (светске и европске финансијске институције) одвлаче, (скрећу) пажњу од суштине урбанистичког планирања. Често у

⁵ Проф. др Јован Ћирић, Град и процес одлучивања, Трибина: Градови и процес одлучивања, Београд, јуни 1982. год, Центар за марксизам Универзитета у Београду

⁶ Проф. др Јован Ћирић, Марксизам и град, 1983, Марксистичке теме 4, Часопис за Марксистичку теорију и праксу, Универзитет у Нишу, Нишу, год. VII, број 4/83

⁷ Проф. др Јован Ћирић, Марксизам и географија, Гласник Српског географског друштва, 1984. свеска LXIV - бр. 1

⁸ Бранимир Ћирић, дипл.инж.арх. ЈП Завод за урбанизам Ниш, Да ли се ишта променило? Психологија планера урбанисте, Зборник радова, 20. научно-стручна конференција са међународним учешћем, Урбанизам и одрживи развој, Нови Пазар, мај 2024. год.

комуникацији и сарадњи са страним „стручњацима“ (рецимо за дизајн успоравајућег или интегрисаног саобраћаја, клупица и стазица на зеленим и парковским површинама,...) суштински се удаљавамо од фундамената просторног и урбанистичког планирања. Претходно поменуто, врло лепо плаћено финансирање оваквих пројеката, и јесте одвраћање пажње (дистракција) од суштине планирања, то јест, да у одређеној мери (или у потпуности) прихватамо наметнута решења од стране друштвених моћника (политике, новца и њима прилагођених закона) чиме таква урбана политика доводи до остварења циљева доносиоца одлука.

3. О НАМА САМИМА

Последњих година (или деценија) у стручном и професионалном организовању инжењера из домена просторног и урбанистичког планирања примећује се све израженија тенденција елитизма.

Попут Инжењерске коморе Србије (која преко законом дефинисаних оквира, наплате издатих лиценци и сличног), ресорног министарства (делегирајући - постављајући „подобне чланове“ у комисијама за планове (за новац и прећутну сагласност на понуђена решења), геодетских удружења, асоцијације просторних планера (већ годинама) и нас урбаниста (у почетној фази), елитистички приступ изражен је у учествовању само оних који то финансијски могу да приуште (котизације, хотели, студијске посете, излети,...) или се налазе на разним позицијама (користећи познанства, пријатељства са могућим коруптивним елементима: за тебе ђабе, али да ме подржиш, у најмању руку „не таласај“).

За оне који из финансијских (понекад етичких) разлога нису у могућности да учествују, одговор обично бива – „извините, таква су правила (она која сами прописујемо)“.

Изузетно добро прилагођене савременом друштвеном тренутку, где није мото „у знању је моћ“ већ новац и политика, различите професионалне организације дефинишу (на перфидан начин) моделе понашања, одлучивања и утицаја на просторна решења.

Уместо таквог приступа треба омогућити учествовање онима који суштинским знањима имају шта да кажу. Такву процену би требало да врше еминентне комисије или селектори (са личном и професионалном одговорношћу), свакако не на основу квантитета (зарад економских и других бенефиција) већ на основу квалитета (народски речено да имаш шта да чујеш).

4. РЕШЕЊЕ

Одговорно урбанистичко планирање, у актуелним временима, треба бити засновано на постулатима не искључивања (нити је могуће искључивање) постојећих друштвених околности али га треба усмеравати према објективним човековим потребама (у сусрет човекомерности, па чак и индукованој човекомерности).

За такав приступ урбанистичком планирању потребна је:

- 1) **Едукација урбаниста** (кроз школовање и праксу); неопходан је адекватан ниво предзнања, како из природних наука (геоморфолошких, климатолошких, хидролошких, еколошких и осталих), тако и друштвених наука (историјских, социолошких, демографских, психолошких и других);
- 2) **Имплементација теоретских знања** у конкретном простору (преко изграђених физичких структура, инфраструктуре, зеленила,... и друштвених, историјских, културолошких, социолошких, демографских, психолошких,...);
- 3) **Визија** оног што хоћемо (не индивидуално нити у служби друштвених моћника) кроз пројекције очекиваних друштвених кретања и прилагођавања просторно планских решења човекомерности а не његове супротности (његовог ограничења и животног отуђења).

5. ЗАКЉУЧАК

Данас, можда више него раније, није на одмет подсетити се дефиниције етике и морала.

Суштинску основу просторног и урбанистичког планирања дефинишу базични постулати (основне претпоставке које се прихватају као истините без доказивања како би служиле као темељ за даљу изградњу теорије, научног система или логичког закључивања) **етике и морала**.

Етика, као филозофска дисциплина (наука) која проучава, систематизује и анализира морале концепте, њихово порекло и оправданост и морал који представља скуп неписаних правила, обичаја и норми које обликује понашање људи у друштву, дефинишући шта је исправно а шта је погрешно.

Укратко, морал је пракса (како се понашамо) а етика је теорија (зашто се тако понашамо).

Требало би да будемо свесни чињенице да у протеклих пар деценија (а нарочито последњих година) присуствујемо и учествујемо у озбиљној промени друштвених етичких и моралних начела (оно што је било исправно сада више није) те нам се све више намеће (а ми прихватамо) макијавелистички принцип да циљ оправдава средство⁹.

⁹ Макијавелизам је политичка и психолошка доктрина заснована на делу Николе Макијавелија (италијански политички филозоф, 1469 – 1527, Фиренца), посебно у књизи „Владар“, која заговара употребу манипулације, лукавства и безобзирности ради постизања циља. Основни принцип је да „циљ оправдава средство“ где су морал и етика подређени личном интересу или интересу државе.

Потпуно је објашњиво да су директни доносиоци одлука (у служби капитала) потпуно прихватили „нови“ морал и да га кроз етичке принципе покушавају да оправдају.

Да ли директни протагонисти просторног и урбанистичког планирања (планери урбанисти) треба да прихвате стварање „новог“ морала и етике?

Питање етике и морала је фундаментално питање (готово аксиом – очигледна истина, нпр. целина је већа од његовог дела – Еуклид) и од непосредног је утицаја на то како планирати градове и како ићи у сусрет одговорном урбанистичком планирању.

*

Колеге планери урбанисти, не предајте се (не продајте се), не прихватајте наметнута решења моћника. Знањем, професионалношћу и одлучношћу едукујте (оне који знају мање од вас) доносиоце одлука (stakeholders¹⁰) и целокупну јавност у интересу сопствене и заједничке будућности.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Лефевр, А. / Lefebvre, H. (1968), *Право на град*.
- Ћирић, Ј. (1982). *Град и процес одлучивања, Трибина: Градови и процес одлучивања*, Београд: Центар за марксизам Универзитета у Београду.
- Ћирић, Ј. (1983). Марксизам и град, Марксистичке теме 4. *Часопис за Марксистичку теорију и праксу*, 7 (4).
- Ћирић, Ј. (1984). *Марксизам и географија*. Гласник Српског географског друштва, 64(1).
- Ћирић, Б. (2024). Да ли се ишта променило? Психологија планера урбанисте. У: *Зборник радова, 20. научно-стручна конференција са међународним учешћем, Урбанизам и одрживи развој*. Београд: Удружење урбаниста Србије.

¹⁰ „Stakeholder“ – stake (колац), holder (држач), израз настао у Енглеској у 17. веку, карикирано: да су то они (друштвени моћници – политика, капитал) у чијим је рукама доношење одлука – уз употребљени колац за оне непослушне.